

THE DEVELOPMENT OF RELIGIOSITY IN PRESCHOOL CHILDREN

Kształtowanie się religijności u dzieci w wieku przedszkolnym

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2007-3886> E-mail: krystynazuch@wp.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2023.32.15>

Wprowadzenie

Spośród wszystkich okresów rozwojowych okres przedszkolny jest szczególnie ważny w rozwoju człowieka, gdyż decyduje o tym kim się dziecko stanie w przyszłości, jak przebiegać będzie jego życie i co w nim osiągnie. Oznacza to, że lata dorosłości w znacznym stopniu zależą od jakości wychowania dziecka w wieku przedszkolnym i od ważnych wydarzeń w jego życiu. Do tych ważnych wydarzeń można zaliczyć dojrzewanie fizyczne, intelektualne, społeczno-moralne i wolicjonalne dziecka prowadzące do osiągnięcia przez nie dojrzałości szkolnej i do pełnienia roli ucznia. Ważnym wydarzeniem jest też osobliwe nastawienie metafizyczne kilkulatek, sprzyjające jego rozwojowi religijnemu i moralnemu. Dzięki temu kształtuje się świadomość moralna dziecka, która bardzo ściśle wiąże się z wchodzeniem przedszkolaka w żywą oraz dynamiczną relację z Bogiem, z Jego obecnością w różnych sytuacjach przedszkolnego i codziennego życia. Należy tutaj zwrócić uwagę na to, że małe dziecko poznaje Boga w sposób mglisty i jak mówi Marian Wolicki jako „...Kogoś najdroższego, który też ma wymagania w stosunku do niego jak drudzy, ale z tą różnicą, że zawsze widzi wszystko i każde niegrzeczne zachowanie obraża Go, jest dla Niego przykre, a grzeczne sprawia mu radość podobnie, jak ojcu, czy matce”¹.

Mglisty sposób poznawania Boga wiąże się z antropomorfizmem uczuciowym dziecka przedszkolnego, polegającym na przenoszeniu relacji emocjonalnych w kontaktach z rodzicami na Boga. I tak na przykład jeżeli ojciec i matka okazują dziecku miłość, dobroć, zainteresowanie, troskliwość, to Bóg będzie dla przedszkolaka osobą dobrą, kochającą, sprawiedliwą, troskliwą, pomagającą w trudnych sytuacjach. Natomiast negatywne postawy rodziców mogą przyczynić się do kształtowania zniekształconego obrazu Boga u dziecka przedszkolnego. Wówczas dziecko będzie traktowało Boga jako kogoś, kto budzi lęk, przerażenie, niechęć. Postawy rodziców mają nie tylko wpływ na kształtowanie się obrazu Boga u dziecka przedszkolnego, ale także na jego religijność, a więc na jego więź lub obcowanie z Istotą Najwyższą, ze Stwórcą. Dlatego też należy zastanowić się nad tym, jak kształtuje się religijność dziecka w wieku przedszkolnym i jak prowadzi ona do przejścia od antropomorfizmu uczuciowego do ujmowania Boga jako bytu duchowego.

1. Religijność – przybliżenie pojęcia

Aby pokazać, jak kształtuje się religijność dziecka w wieku przedszkolnym należy zastanowić się nad tym, co to jest religijność i jakie są jej strukturalne elementy.

Termin *religijność* czasami używa się zamiennie ze słowem *pobożność*, które w języku potocznym oznacza cechę człowieka głęboko wierzącego w Boga, długo i często modlącego się oraz skrupulatnie wykonującego określone praktyki religijne. Trzeba jednak podkreślić, że słowo *pobożność* w początkach trzeciej dekady XXI wieku wydaje się określeniem nieprzystającym do współczesności.

¹ M. Wolicki, *Rozwój i wychowanie dziecka w wieku przedszkolnym*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, nr 17, 2008, s. 422.

Termin *religijność* jest nie tylko złożony i wieloaspektowy, ale także analizowany z różnych perspektyw. I tak na przykład z perspektywy psychologicznej religijność związana jest z podmiotowością człowieka, z jego życiem wewnętrznym, zachowaniami, przeżyciami i cechami osobowości. Z kolei religijność z perspektywy socjologicznej odnosi się do wymiarów rytualno-kultowych, do praktyk religijnych, a to sprawia, że traci ona swój dynamizm mający wpływ na codzienne życie człowieka. Dlatego też religijności nie należy sprowadzać do wymiarów rytualno-kultowych, do praktyk religijnych, ale powiązać ją z osobowością człowieka, ze wszystkimi jej składnikami².

Władysław Piwowarski przez religijność rozumie „...podzielany i spełniany przez grupę ludzi zbiór wierzeń, wartości, symboli i związanych z nimi zachowań, wynikających z rozróżnienia rzeczywistości empirycznej i pozaempirycznej oraz z przyporządkowania pod względem znaczenia spraw rzeczywistości empirycznej rzeczywistości pozaempirycznej”³.

Czesław Walesa⁴ mówi, że religijność jest to więź lub obcowanie człowieka z Bogiem, które przejawia się w świadomości, uczuciach, moralności i doświadczeniach religijnych, a także w praktykach religijnych, formach wyznawania wiary oraz więzi ze wspólnotą osób wierzących.

Błażej Szostek religijność rozumie jako „...osobiste, indywidualne, a jednocześnie pozytywne ustosunkowanie się człowieka do religii. Jest nią wszystko to, co człowiek przeżywa, doznaje i doświadcza, a także to wszystko, co się z nim dzieje, zachodzi, funkcjonuje w bezpośrednim związku z jego ustosunkowaniem się do Istoty Najwyższej”⁵.

Andrzej Bronk definiuje religijność jako „...relację i cechę aktów psychicznych skierowanych ku transcendentnemu, religijnemu przedmiotowi”⁶.

Z zaprezentowanych definicji wynika, że religijność jest to pozytywne ustosunkowanie się człowieka do Boga, do religii, a także przekonania, doświadczenia, zachowania, poprzez które człowiek wyraża swoją relację do Istoty Najwyższej, do Boga.

Autorzy⁷ zajmujący się problematyką religijności zwracają uwagę na to, że zawiera ona określone elementy strukturalne takie, jak:

1. podmiot religijny,
2. przedmiot religijny,
3. relacja religijna między podmiotem a przedmiotem religijnym.

Podmiot religijny jest to konkretna osoba lub grupa społeczna, która poprzez swoją postawę udziela odpowiedzi na działanie przedmiotu religijnego, na działania Boga, angażując swoją osobowość w akcie religijnym. Krzysztof Koziński⁸ mówi, że do istotnych cech podmiotu religijnego można zaliczyć otwartość na transcendencję, zdolność transgresji własnego „Ja” oraz możliwość przeżywania spotkań z Sacrum.

Przedmiot religijny określane jest jako Sacrum, bóstwo, rzeczywistość transcendentna, absolut, rzeczywistość boska. Przedmiotem doświadczenia religijnego jest Bóg traktowany przez człowieka jako najwyższa wartość, jako coś niezwykle cennego, ważnego, wartościowego i w ten sposób przeżywanego.

² J. Mariański, *Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością*, Studium socjologiczne, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 1997, s. 313-314.

³ W. Piwowarski, *Socjologia religii*, wyd. III, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2019, s. 49.

⁴ Cz. Walesa, *Rozwój religijności człowieka*, tom 1. Dzieciństwo, Wyd. KUL, Lublin 2005.

⁵ B. Szostek, *Zjawisko religijności w psychologii*, „Warszawskie Studia Pastoralne”, nr 12, 2000, s. 37.

⁶ A. Bronk, *Nauka wobec religii*, Wyd. KUL, Lublin 1996, s. 209.

⁷ Por. Z. Kulesz, *Religijność w perspektywie psychologicznej*, „Studia Elbląskie”, nr 14, 2013, s. 189, J. Szymoń, Poziom narcyzmu a typ relacji do Boga, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, nr 34, 2000, s. 45.

⁸ K. Koziński, *Z Bogiem albo bez Boga. Psychologia religii. Nowe spojrzenie*, PWN, Warszawa 1991, s. 72.

Relacja religijna zachodzi między podmiotem a przedmiotem religijnym, a więc między człowiekiem lub grupą ludzi a działaniem Boga. Rozumiana jest jako wzajemne wewnętrzne i zewnętrzne oddziaływanie podmiotu i przedmiotu religijnego. „Tym, co nadaje kształt relacji jest przyjęcie przez człowieka i uznanie przedmiotu jako źródła własnego istnienia i ostatecznego celu oraz sensu życia”⁹.

Reasumując ten fragment rozważań należy podkreślić, że religijność jest zjawiskiem wielowymiarowym, składającym się z określonych elementów strukturalnych i urzeczywistniającym się w konkretnych przejawach psychiczno-społeczno-kulturowo-wyznaniowych.

2. Pierwsze przejawy religijności w okresie wczesnego dzieciństwa

W rodzinach akcentujących wczesne wychowanie religijne pierwsze przejawy religijności pojawiają się u dzieci między 8 a 15 miesiącem życia i są związane ze zmianami w ich rozwoju psychofizycznym. Zmiany te dotyczą:

1. rozwoju ruchów lokomocyjnych oraz nabywania umiejętności swobodnego zmieniania pozycji ciała,
2. rozwoju procesów poznawczych, a zwłaszcza mowy, dzięki czemu dzieci zaczynają nawiązywać kontakty interpersonalne z innymi osobami,
3. rozwoju reakcji uczuciowych i ujawniania różnych upodobań,
4. życzliwego ustosunkowania się do domowników, osób obcych oraz do zjawisk i rzeczy znajdujących się w najbliższym otoczeniu¹⁰.

Zmiany zachodzące w rozwoju psychofizycznym sprawiają, że dzieci zaczynają wykonywać gesty religijne zaobserwowane u dorosłych i włączają się w religijne zachowania członków najbliższej rodziny. Uczestniczą też wraz z rodzicami uroczystościach i obrzędach w miejscach kultu religijnego, a w czwartym i piątym kwartale życia potrafią zachować powagę, okazać zdziwienie, a nawet zachwyty związane z udziałem w religijnej aktywności najbliższych i innych osób. Potrafią też przyjąć odpowiednią postawę ciała podczas modlitwy i używać określonych słów religijnych takich, jak „*amen*”, „*Alleluja*”¹¹.

U dzieci 2-3-letnich następuje dalszy rozwój psychofizyczny, przejawiający się w:

1. większej aktywności ruchowej związanej z samodzielnym chodzeniem, bieganiem, wchodzeniem i schodzeniem z różnych przedmiotów,
2. dalszym rozwijaniem się dużej motoryki oraz ruchów zręcznych i szczegółowych takich, jak na przykład ruchy palców dłoni, ruch przegubu dłoni,
3. rozwoju procesów poznawczych, emocjonalnych i wolicjonalnych,
4. ciekawości świata, co przy lepszym rozwoju mowy i myślenia nasila tendencję do zadawania pytań,
5. wyrażaniu własnych emocji takich, jak gniew, strach, radość, smutek, co związane jest z rozwojem sfery uczuciowej,
6. obserwowaniu i naśladowaniu zachowań i czynności wykonywanych przez osoby dorosłe,
7. pojawieniu się elementów moralno-wartościujących¹².

Rzeczywiście rozwój psychiczny dzieci 2-3-letnich sprawia, że obserwuje się u nich różne przejawy religijności zachodzące w interakcji z otoczeniem społecznym. Najbardziej typowym przejawem religijności u 2-3-latków jest modlitwa przyswojona pamięciowo lub spontanicznie tworzona przez dzieci w celu podziękowania, prośby, przeproszenia. Dzieci 2-3-letnie przejawiają też elementarne rozumienie dobra i zła w sensie tego, co Bogu się podoba, z czego się cie-

⁹ Z. Kulesz, *Religijność w perspektywie ...* op. cit., s. 189.

¹⁰ Por. R. Schaffer, *Psychologia dziecka*, PWN, Warszawa 2021 .

¹¹ E. Osewska, J. Stala (red.), *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, Wyd. Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, Tarnów 2005, s. 202.

¹² Por. R. Schaffer, *Psychologia dziecka ...* op. cit.

szy, a co się nie podoba i wywołuje u Niego smutek. Czasami też 2-3-latki inicjują określone działania liturgiczne i informują osoby dorosłe, a także rówieśników o ważnych zdarzeniach religijnych takich, jak na przykład chrzest święty młodszego brata, pierwsza komunia święta siostry, udział w procesji Bożego Ciała. Przejawy religijności obserwuje się też w zabawach tematycznych 2-3-latków, gdzie starają się naśladować sceny liturgiczne i gesty religijne, jak również w zabawach konstrukcyjnych, w których próbują z klocków zbudować na przykład kościół, czy stajenkę betlejemską¹³.

Tak więc pierwsze przejawy religijności pojawiające się w okresie wczesnego dzieciństwa stanowią podstawę kształtowania się religijności u dzieci w wieku przedszkolnym we wszystkich jej parametrach.

3. Religijność dziecka przedszkolnego i jej charakterystyka.

Badania Czesława Walesy¹⁴ oraz potoczny ogląd rzeczywistości informują o tym, że religijność dzieci w młodszym wieku przedszkolnym /3-4-latków/ niewiele różni się od religijności dzieci pod koniec wczesnego dzieciństwa. Tę religijność można określić jako fantazyjną, gdyż 3-4-latki ożywiają różne przedmioty, przypisują im cechy ludzkie, a Boga upodobniają do człowieka i pojmują Go jako czarodzieja. Dzięki fantazji dla dziecko niebo jest cudowne i pełne dobrych duchów, aniołów, istot nadprzyrodzonych.

Religijność dzieci starszych, a więc 5-6-latków, wyraźnie różni się od religijności dzieci młodszych. Jest to związane z ich rozwojem psychofizycznym. I tak dzieci 5-6-letnie zadają dużo pytań, wśród których są też pytania metafizyczno-religijne i domagają się do osób dorosłych konkretnych odpowiedzi. Dzięki temu pogłębiają swoją wiedzę religijną i kształtuje się u nich obraz Boga jako istoty doskonałej, niewidzialnej dla człowieka i posiadającej takie atrybuty, jak wszechmoc, nieśmiertelność wszechwiedza. Czasami bywa tak, że u niektórych dzieci w obrazie Boga występują elementy srogiego i karzącego starca, a u innych osoby dobrej, kochającej, pomagającej człowiekowi w trudnych sytuacjach.

U dzieci 5-6-letnich następuje też dynamiczny rozwój słownictwa. Rudolf Schafer¹⁵ mówi, że pod koniec okresu przedszkolnego dziecko zna około 14 tysięcy słów i coraz lepiej się nimi posługuje. Wśród tych słów są też słowa religijne /Bóg, Stwórca, anioł, niebo, święty, szatan/, z których tworzy sensowne zdania stanowiące podstawę języka religijnego. Dlatego też 5-6-latki starają się opisywać postacie świętych przedstawionych na obrazkach, tworzyć własne modlitwy i opowiadania o charakterze religijnym. Dalszy rozwój pamięci, a szczególnie takich jej cech, jak trwałość i pojemność przyczyniają się do tego, że dzieci zapamiętują treść krótkich modlitw /*Ojcze nasz, Aniele Boży stróżu mój, Wieczny odpoczynek*/ i dzięki coraz większej koncentracji uwagi potrafią je odmówić w skupieniu.

U dzieci 5-6-letnich występuje myślenie konkretno-wyobrażeniowe i przyczynowo-skutkowe oraz początki myślenia słowno-logicznego¹⁶. To sprawia, że źródłem pracy umysłowej są konkretne wyobrażenia, umożliwiające dzieciom dokonywanie takich operacji myślowych, jak porównywanie klasyfikowanie, tworzenie pojęć, a także wyciągać wnioski z przesłanek, odkrywać religijne znaczenie niektórych zdarzeń i sens religijnych znaków oraz symboli. Dzieci 5-6-letnie gromadzą też doświadczenia i podejmują decyzje o charakterze religijnym oraz doświadczają obecności Boga w różnych sytuacjach życiowych i na tle piękna przyrody.

Dobrze rozwinięte procesy poznawcze umożliwiają dzieciom 5-6-letnim brać udział w różnych formach wyznawania wiary, a szczególnie w modlitwach, nabożeństwach i mszach

¹³ E. Osewska, J. Stala / red. /, *Wychowanie dzieci...* op. cit., s. 204-205.

¹⁴ Cz. Walesa, *Rozwój religijności...* op. cit.

¹⁵ R. Schafer, *Psychologia dziecka...* op. cit., s. 305.

¹⁶ Por. A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańskie Wyd. Psychologiczne, Gdańsk 2019.

świętych. Przyczyniają się też do tego, że u dzieci 5-6-letnich pojawia się świadomość religijna, która przejawia się w wiadomościach, pojęciach, pytaniach religijnych, a także w zaba-
wach tematycznych i konstrukcyjnych oraz w modlitwie, która jest coraz bardziej samodzielna i twórcza, a jej motywy są najczęściej egoistyczne. To sprawia, że od 5 roku życia dzieci zaczynają bardziej świadomie podejmować proste decyzje religijne, które przyjmują postać postanowień sięgających w bliską przyszłość. Należy pamiętać o tym, by te postanowienia były wspierane w domu rodzinnym przez rodziców, a w przedszkolu przez katechetę. Dzięki temu dzieci osiągną sukces i będą zachęczone do podejmowania kolejnych postanowień.

Świadomość religijna sprzyja rozbudzaniu uczuć religijnych u dzieci., a więc subiektywnych przeżyć psychicznych odnoszących się do rzeczywistości transcendentnej, do Boga. Tak więc źródłem uczuć religijnych jest Bóg i rzeczywistość transcendentna, do której dziecko ustosunkowuje się poprzez ruchy mimiczne występujące w zmianie wyrazu twarzy /gniew, smutek, podziw, uwielbienie, zdziwienie/ oraz ruchy wyrazowe całego ciała /gesty, postawa, siła głosu/. Uczucia religijne podobnie, jak uczucia intelektualne, moralne, estetyczne, społeczne są ściśle związane z procesami poznawczymi dzieci i mają duże znaczenie dla ogólnego rozwoju ich osobowości.

Jacek Prusak¹⁷ zwraca uwagę na to, że uczucia religijne poruszają wrażliwość człowieka, a więc również małych dzieci, skłaniającą do działania lub nie podejmowania działań zgodnie z tym, co jest uznane za dobre lub złe. Zwraca też uwagę na to, że dzieci potrafią w stosunku do Boga przeżyć tyle samo uczuć, co w odniesieniu do innych osób, z którymi stykają się na co dzień, ale częstotliwość tych uczuć jest mniejsza.

U dzieci w wieku przedszkolnym kształtuje się też moralność religijna, a więc zbiór zasad, norm, nakazów religijnych, których kodyfikatorem jest Bóg. Moralność ta ma charakter moralności heteronomicznej. Polega ona na tym, że dziecko traktuje normy, zasady, nakazy religijne jako narzucone z zewnątrz, a przestrzeganie ich uważa za najlepszy środek do uzyskania nagrody lub uniknięcia kary. Należy przy tym podkreślić, że kształtowanie się świadomości religijnej sprawia, że dzieci zaczynają sobie zdawać sprawę z tego, że niektóre ich zachowania, a także nieprzestrzeganie określonych nakazów i zakazów religijnych mają charakter grzechu.

Ważnym przejawem kształtowania się religijności u dzieci 5-6-letnich jest więź ze wspólnotą osób wierzących, która przede wszystkim realizuje się w rodzinie podczas różnych form aktywności religijnej. Można do nich zaliczyć uczestnictwo razem z rodzicami w niedzielnych i świątecznych mszach świętych, udział w procesjach, nabożeństwach, a także wspólne oglądanie programów telewizyjnych i filmów o tematyce religijnej.

4. Katecheza i jej rola w kształtowaniu religijności dziecka przedszkolnego

Władysław Kubik¹⁸ i Zbigniew Marek¹⁹ w ostatnich dekadach XX wieku zwracali uwagę na to, że od 4 roku życia należy w placówkach oświatowo-wychowawczych wychowywać dzieci do wiary. Wychowania to winno być dostosowane do możliwości psychofizycznych 4-latków oraz dzieci w starszym wieku przedszkolnym /5-6-latków/ i dobrze byłoby gdyby odbywało się w ramach katechezy przedszkolnej. Dzięki temu będzie rozwijana świadomość, uczucia, moralność i doświadczenia religijne, a także dzieci zaczną odczuwać głębszą więź ze wspólnotą osób wierzących i doskonalić formy wyznawania wiary. Tak więc katecheza przedszkolna dobrze realizowana zagwarantuje dzieciom podstawowe doświadczenia oraz wprowadzi je w rzeczywistość transcendentną i tym samym przyczyni się do rozwijania i kształtowania się religijności kilkulatek.

¹⁷ J. Prusak, *Uczucia religijne: definicja niedefiniowalnego*, „Tygodnik Powszechny”, 16 sierpnia 2009.

¹⁸ W. Kubik (red.), *Jezus Chrystus z nami*, Wyd. WAM, Kraków 1983, s. 15.

¹⁹ Z. Marek, *Wychowywać do wiary*, Wyd. WAM, Kraków 1996, s. 16.

Autorzy²⁰ zajmujący się katechezą zwracają uwagę na to, że rozwijać wiarę i kształtować religijność małego dziecka należy wykorzystywać metody i formy pracy uwzględniające najnowsze trendy metodyczne z zakresu dydaktyki ogólnej i pedagogiki przedszkolnej. Stąd też dobrze byłoby w katechezie przedszkolnej wyzwalać wielostronna aktywność dzieci. Jeżeli tak się stanie to na zajęciach z katechezy przedszkolnej nie będzie dominowała wiedza nazewnicza. Pojawi się też wiedza wyjaśniająca, która sprzyja zrozumieniu trudnych zagadnień religijnych, a także uporządkowaniu faktów, zdarzeń, sytuacji religijnych i powiązaniu ich w logicznie spójną całość. Wystąpi też wiedza interpretacyjna, która pomoże dzieciom odkryć własne miejsce we wspólnocie osób wierzących, wyjaśnić doświadczenia religijne i rzeczywistość transcendentną.

Dzieci w wieku przedszkolnym nie tylko przyswajają gotową wiedzę z różnych źródeł informacji, ale także jej poszukują, konstruują, wchodząc w interakcje z otoczeniem społecznym. Dotyczy to również wiedzy religijnej, dlatego też dobrze byłoby w przedszkolnej katechezie odwoływać się do idei konstruktywizmu. Jest to ważne, gdyż konstruktywizm zakłada, że wiedza człowieka, a więc również wiedza religijna, jest jego indywidualną konstrukcją, która powstaje „...w dynamicznym procesie nadawania osobistego sensu i rozumienia ciągle zmieniającej się rzeczywistości”²¹. Dziecko w wieku przedszkolnym nie tylko zdobywa gotową wiedzę, w tym również wiedzę religijną, z różnych źródeł informacji, ale jej poszukuje, tworzy, konstruuje w interakcji z otoczeniem społecznym.

Katecheza przedszkolna odwołując się do idei konstruktywizmu powinna wyzwalać wielostronną aktywność dziecka, przejawiającą się w samodzielnym odkrywaniu i tworzeniu wiedzy religijnej. Katecheta wyzwała wielostronną aktywność dziecka przez wprowadzanie go w konkretne sytuacje edukacyjne wywołujące u niego konflikt poznawczy, mobilizujący do podejmowania działań zmierzających do modyfikowania posiadanej wiedzy religijnej i eliminowania tych jej elementów, które są ze sobą sprzeczne. Wskazane jest też zachęcanie dziecka do zadawania pytań, zachęcania do podejmowania czynności manipulacyjnych, sensorycznych werbalnych i do rozwiązywania problemów oraz udostępnienie odpowiednich środków dydaktycznych. To sprawia, że dziecko wiedzę religijną współtworzy w relacjach katecheta - dziecko, dziecko - dziecko, a także poprzez pracę w niewielkich zespołach i merytoryczny dialog z katechetą. Tworząc nową wiedzę religijną dziecko odnosi ją do wiedzy zdobytej wcześniej, korzystając przy tym z wcześniej ukształtowanych schematów poznawczych, a więc wzorów postępowania, którymi posługuje się w różnych sytuacjach życiowych. Należy też zwrócić uwagę na to, że tworząc nową wiedzę religijną dziecko popełnia błędy, na które katecheta powinien wyrażać zgodę i zachęcać kilkulatek do ich dostrzegania, analizowania i eliminowania. Tak więc w podejściu konstruktywistycznym do katechezy przedszkolnej należy zwrócić uwagę na to, by wprowadzać dzieci w takie sytuacje edukacyjne, w których:

1. wyzwalana będzie wielostronna aktywność przedszkolaków i tym samym osobiście zaangażują się w proces poznawania wiary,
2. będą miały możliwość tworzenia wiedzy religijnej drogą osobistych działań w interakcji z otoczeniem społecznym,
3. wykorzystają pojęcia potoczne do rozwijania pojęć religijnych,
4. będą miały możliwość nowe prawdy wiary odnosić do wiedzy, którą już na dany temat posiadają,

²⁰ Por. R. Chałupniak, J. Kostorz, *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, Wyd. Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2002, M. Śnieżyński (red.), *Pedagogika w katechezie* wydawnictwo Papieskiej Akademii Teologii, Kraków 1998, J. Stala (red.), *Katechetyka szczegółowa*, Wyd. „Biblos”, Tarnów 2003.

²¹ R. Michałak, *Konstruktywistyczny model nauczania w edukacji elementarnej*, [w:] H. Sowińska, R. Michałak (red.), *Edukacja elementarna jako strategia zmian rozwojowych dziecka*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004, s. 101.

5. będą miały możliwość popełniać błędy, dostrzegać je, analizować i eliminować.

Odwoływanie się do idei konstruktywizmu w katechezie przedszkolnej nie jest łatwe i stanowi ogromne wyzwanie realizacyjne. Jest to jednak wyzwanie pociągające, bowiem stanowi szansę na postępową zmianę w rozwijaniu wiary i religijności najmłodszego człowieka.

Zakończenie

W rodzinach akcentujących wychowanie religijne pierwsze przejawy religijności pojawiają się pod koniec pierwszego roku życia dziecka i stanowią szansę na jego otwarcie się na rzeczywistość transcendentną i kształtowanie się religijności.

W okresie wczesnego dzieciństwa i w młodszym wieku przedszkolnym dzieci wchodzi w pierwszą fazę kształtowania się religijności, która za sprawą przypisywania przedmiotom martwym cech żywych /animizm/, a także traktowania zjawisk przyrody jako wytworów pracy człowieka /artyficyjizm/ oraz przechodzenia od jednych sądów do drugich w drodze nieuzasadnionego logicznie skoku myślowego /transdukcja rozumowań/ ma charakter fantazyjny. Natomiast w starszym wieku przedszkolnym dzieci wchodzi w drugą fazę kształtowania się religijności. W tej fazie następuje swoista personalizacja religijności, przejawiająca się w przypisywaniu cech ludzkich Bogu /antropomorfizm/, dzięki którym od czasu do czasu interweniuje w sprawach ziemskich. Z kolei rozwój procesów poznawczych, emocjonalnych i wolicjonalnych wpływa na kształtowanie się wszystkich parametrów religijności u dzieci w starszym wieku przedszkolnym.

Ważną rolę w kształtowaniu się religijności dziecka odgrywa nie tylko rodzina, ale także katecheza przedszkolna, która jest ściśle powiązana z dbaniem o wszechstronny rozwój i przygotowanie kilkulatka w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Poza tym katecheza przedszkolna stopniowo wprowadza dziecko w tajemnicę zbawienia, pomaga odkrywać Boga w otaczającej rzeczywistości, a także kształtuje religijność kilkulatka uwzględniając wszystkie jej parametry. Dlatego też katecheza przedszkolna winna być prowadzona w sposób niezwykle interesujący z wykorzystaniem technicznych środków dydaktycznych najnowszej generacji i metod wyzwalających wielostronną aktywność dzieci, jak również umożliwiający im samodzielnie dochodzić do wiedzy religijnej w interakcji z otoczeniem społecznym.

Streszczenie:

Artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej wyjaśniono pojęcie „*religijność*” i ukazano pierwsze przejawy religijności dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa. Druga część ukazuje kształtowanie się religijności dziecka przedszkolnego oraz rolę katechezy przedszkolnej w tym procesie.

Słowa kluczowe: religijność dziecka, edukacja przedszkolna, katecheza przedszkolna

Summary:

The development of religiosity in preschool children

The article consists of two parts. The first part explains the concept of religiosity and shows the first manifestations of a child's religiousness in early childhood. The second part shows the shaping of the religiosity of a preschool child and the role of preschool catechesis in this process.

Keywords: child's religiosity, preschool education, preschool catechesis

Bibliografia:

1. Chałupniak R., Kostorz J., *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, Wyd. Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2002.

2. Osewska E., Stala J. (red.), *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, Wyd. Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, Tarnów 2005.

3. Piwowarski W., *Socjologia religii*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2019.
4. Schaffer R., *Psychologia dziecka*, PWN, Warszawa 2021.
5. Walesa Cz., *Rozwój religijności człowieka*, T.1. Dzieciństwo, Wyd. KUL, Lublin 2005.
6. Wolicki M., *Rozwój i wychowanie dziecka w wieku przedszkolnym*, „Łódzkie Studia Pedagogiczne”, nr 17, 2008.
7. Żuchelkowska K., *W stronę dobrej edukacji przedszkolnej*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017.

e-mail: krystynazuch@wp.pl